

**МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ ТИЗИМИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ШАХСГА
ДОИР МАЪЛУМОТЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ: ХОРИЖИЙ
ТАЖРИБА ВА МИЛЛИЙ АМАЛИЁТ**

Худайбердиев Абдурашид Абдурасулович

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси

Маъмурий ҳуқуқ кафедраси бошлиғи, подполковник

Аннотация: Ушбу мақолада маъмурий ҳуқуқ тизимида фуқароларнинг шахсга доир маълумотларини ҳимоя қилишнинг назарий асослари ва ҳуқуқий механизмлари таҳлил этилган. Давлат органлари, хусусан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи тузилмалар томонидан маълумотларга ишлов бериш жараёнларида қонунийликни таъминлаш масалалари кўриб чиқилган. Маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича АҚШ, Буюк Британия ва Германия каби ривожланган хорижий давлатларнинг илғор тажрибаси, шунингдек, маълумотларни ҳимоя қилишнинг халқаро стандартлари (GDPR) миллий амалиёт билан қиёсий ўрганилган. Тадқиқот якунида Ўзбекистон Республикасининг маъмурий қонунчилигини, жумладан, рақамли макон ва юқори технологиялар шароитида жавобгарлик механизмларини такомиллаштиришга қаратилган илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: шахсга доир маълумотлар, маъмурий ҳуқуқ, ахборот хавфсизлиги, маъмурий жавобгарлик, рақамли технологиялар, GDPR, хорижий тажриба, миллий қонунчилик.

1. Kirish va mavzuning dolzarbligi Zamonaviy axborot jamiyatida davlat boshqaruvi tizimini raqamlashtirish jarayonlari shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilishni ma'muriy-huquqiy munosabatlarning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirdi. Elektron hukumat doirasida davlat xizmatlarini ko'rsatish ko'lamining

Contact: 99 826 99 56

ortishi, shuningdek, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatiga raqamli protokollar, biometrik texnologiyalar va yuqori texnologik politsiya (high-tech policing) elementlarining keng joriy etilishi fuqarolarning shaxsga doir ma'lumotlariga avtomatlashtirilgan tarzda ishlov berish hajmini mislsiz darajada oshirdi. Bu jarayon kiber-ekstremizm, noqonuniy ma'lumotlar savdosi hamda SIM-svopping (SIM swapping) kabi axborot xavfsizligiga oid zamonaviy tahdidlarning oldini olish tizimida davlat organlarining ma'muriy mas'uliyatini keskin oshirishni talab etmoqda.

Shaxsga doir ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlashda fuqarolarning daxlsizlik huquqlari buzilishining oldini olish huquqiy davlatning asosiy funksiyalaridandir. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston Respublikasida shaxsga doir ma'lumotlarni muhofaza qilish tizimining ma'muriy-huquqiy asoslarini nazariy jihatdan tadqiq etish, qonunchilikka amal qilmaslik holatlari uchun ma'muriy javobgarlik institutini samarali qo'llash masalalari chuqur ilmiy tahlilni taqozo etadi [1].

2. Shaxsga doir ma'lumotlar himoyasining ma'muriy-huquqiy tabiati

Ma'muriy huquq fanida shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish tizimi deganda, ommaviy hokimiyat organlari (shu jumladan, ichki ishlar organlari) tomonidan axborot xavfsizligi sohasidagi qoidalarga rioya etilishini ta'minlashga qaratilgan ma'muriy-huquqiy normalar, tamoyillar hamda ma'muriy majburlash choralari yig'indisi tushuniladi.

Davlat idoralari tomonidan shaxsga doir ma'lumotlar ustidan ma'muriy huquqiy nazoratni amalga oshirish murakkab nazariy muammo hisoblanadi. Huquqshunoslikda bu borada ikki xil yondashuv o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash muhim sanaladi: bir tomondan, ma'lumotlar egasining huquqlarini mutlaq himoya qilish (xususiy-huquqiy jihat), ikkinchi tomondan, jamoat tartibini saqlash va huquqbuzarliklarning oldini olish maqsadida shaxsiy ma'lumotlarga qonuniy

aralashuvni ta'minlash (ommaviy-huquqiy jihat) [2]. Ma'muriy huquqning asosiy nazariy vazifasi ommaviy xavfsizlik manfaatlari va fuqaroning shaxsiy hayot daxlsizligi o'rtasidagi qonuniy muvozanatni yaratishdan iboratdir.

Milliy amaliyotning nazariy poydevori sifatida O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, ma'lumotlarga ishlov berishda qonuniylik, ma'lumotlarning aniqligi va ularning himoyalanganligi tamoyillariga qat'iy amal qilinishi imperativ norma sifatida belgilangan [3]. Biroq bugungi amaliyotda ayrim davlat organlari va xo'jalik yurituvchi subyektlarning axborot tizimlarida fuqarolar ma'lumotlarini ruxsatsiz yig'ish, oshkor qilish yoki tegishli ruxsatsiz uchinchi shaxslarga taqdim etish holatlari uchramoqda. Bu kabi huquqbuzarliklar O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining tegishli moddalari dispozitsiyasini yanada aniqlashtirish va sohadagi ma'muriy-huquqiy tartibga solish mexanizmlarini chuqurlashtirish ehtiyojini yuzaga keltiradi [4]. Ushbu qismdagi nazariy xulosalar ma'muriy qonunchilikni amaliy jihatdan takomillashtirish uchun fundamental asos bo'lib xizmat qiladi.

Shaxsga doir ma'lumotlarni ma'muriy-huquqiy muhofaza qilish sohasida xorijiy davlatlar va xalqaro tashkilotlar tajribasini qiyosiy huquqiy tahlil qilish milliy qonunchilikni takomillashtirishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, yuqori texnologik politsiya (high-tech policing) sharoitida huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan biometrik texnologiyalar va sun'iy intellektdan keng foydalanilayotgan bir paytda, Buyuk Britaniya, Germaniya va AQSh kabi davlatlarning ma'muriy-huquqiy mexanizmlari alohida e'tiborga molik.

Yevropa Ittifoqining Ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha umumiy reglamenti (GDPR) bu borada universal standart sifatida e'tirof etiladi. GDPR nafaqat fuqarolik-huquqiy, balki ma'muriy-huquqiy javobgarlikning qat'iy mexanizmlarini, xususan, qoidabuzarlik uchun ma'lumotlarga ishlov beruvchi subyektning yillik aylanmasining 4 foizigacha yoki 20 million yevrogacha ma'muriy

jarima qo'llash sanksiyalarini belgilagan [5]. Ammo davlat boshqaruvi va huquq-tartibot organlari faoliyatida ma'lumotlarni qayta ishlashni ma'muriy tartibga solishda Yevropa davlatlari o'ziga xos milliy yondashuvlarga ega.

Buyuk Britaniya tajribasida "Ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risida"gi qonun (Data Protection Act 2018) doirasida politsiya va boshqa huquqni muhofaza qilish organlari uchun alohida qoidalar (Law Enforcement Directive) belgilangan. Britaniya ma'muriy huquqida raqamli politsiya faoliyatida ma'lumotlarning mutanosiblik (proportionality) va zaruriyat (necessity) tamoyillari asosida yig'ilishiga qat'iy talablar qo'yilgan bo'lib, jamoat xavfsizligini ta'minlashda ma'lumotlardan foydalanish mustaqil organ — Axborot komissari boshqarmasi (Information Commissioner's Office - ICO) tomonidan nazorat qilinadi [6].

Germaniya Federativ Respublikasida shaxsga doir ma'lumotlar Federal qonun (BDSG) orqali himoya qilinadi. Nemis ma'muriy huquqida "axborot o'z taqdirini o'zi belgilash" (informational self-determination) huquqi ustuvor hisoblanadi. Huquqbuzarliklarning oldini olish va jamoat tartibini saqlashda ma'muriy organlar tomonidan raqamli texnologiyalar qo'llanilganda, ma'lumotlarni saqlash muddatlari va ularni yo'q qilishning qat'iy ma'muriy reglamentlari joriy etilgan [7]. Germaniya qonunchiligi shuni ko'rsatadiki, davlat hokimiyati organlari axborot xavfsizligini ta'minlamagan taqdirda, faqat idoraviy emas, balki bevosita qoida buzilishiga yo'l qo'ygan mansabdor shaxslarning ma'muriy javobgarligi ko'rib chiqiladi.

Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasi esa Yevropa modelidan tubdan farq qiladi. AQShda yagona markazlashgan qonun o'rniga tarmoqli yondashuv amalda. "Maxfiylik to'g'risida"gi qonun (Privacy Act of 1974) bevosita federal agentliklar va huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan ma'lumotlar bazalarini yuritishning qat'iy ma'muriy qoidalarini belgilaydi [8]. AQSh tizimida bashorat qiluvchi politsiya (predictive policing) va tahliliy dasturlar keng qo'llanilishi munosabati bilan, davlat organlari va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlar adolatli axborot amaliyoti

tamoyillari (Fair Information Practice Principles - FIPPs) kabi ma'muriy yo'riqnomalar va qoidalar bilan tartibga solinadi [9].

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, xorijiy davlatlar tajribasida shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilishning ma'muriy huquqiy mexanizmlari davlat organlariga ularning vakolatlarini amalga oshirish imkonini berish bilan bir qatorda, axborot ustidan kuchli idoraviy va jamoatchilik nazoratini (mustaqil komissarlar) o'rnatishga xizmat qiladi. Ushbu ilg'or modellarni tahlil qilish, ularning amaliy xususiyatlarini milliy qonunchiligimizga tatbiq etish imkoniyatlarini ochib beradi.

O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirish sharoitida shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilishning ma'muriy-huquqiy bazasi izchil shakllanib bormoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga (MJtK) 46-2-modda (Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risidagi qonunchilikni buzish) kiritilganligi bu boradagi muhim huquqiy qadam bo'ldi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ushbu moddada belgilangan sanksiyalar miqdori va huquqbuzarlik subyektlarini aniqlash mexanizmlari bugungi kunning kiberxavfsizlik tahdidlariga, xususan, ma'lumotlarning keng ko'lamli sizib chiqish holatlariga mutanosib ravishda to'liq javob bera olmaydi [10].

Bugungi kunda huquqni muhofaza qilish organlari, jumladan, ichki ishlar organlari tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi, biometrik ma'lumotlar bazalari, aqlli kuzatuv va yuzni tanish (face recognition) tizimlaridan keng foydalanilishi axborot xavfsizligini ta'minlashni o'ta dolzarb masalaga aylantirdi. Ma'lumotlarning ehtiyotsizlik oqibatida yoki qasddan uchinchi shaxslar qo'liga tushishi kelgusida SIM-svopping (SIM swapping), firibgarlik va hatto kiber-ekstremizm kabi og'ir jinoyatlarga zamin yaratishi mumkin. Hozirgi milliy ma'muriy huquq amaliyotida mansabdor shaxslar va davlat xizmatchilari tomonidan xizmat doirasida olingan shaxsga doir ma'lumotlarni ruxsatsiz ishlov berish va

oshkor qilish bo'yicha aniq ma'muriy protseduralar hamda idoraviy intizomiy choralar bilan umumiy ma'muriy javobgarlik o'rtasidagi farqni aniq belgilash huquqiy bo'shliq bo'lib qolmoqda [11].

Yuqoridagi tahlillar, huquqni qo'llash amaliyotidagi muammolar hamda xorijiy davlatlar (xususan, YeI va AQSh) tajribasidan kelib chiqib, milliy ma'muriy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi MJtKning 46-2-moddasi dispozitsiyasini takomillashtirish hamda unga davlat xizmatchilari, huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari tomonidan xizmat vakolatidan chetga chiqqan holda shaxsiy va biometrik ma'lumotlarni noqonuniy yig'ish, saqlash, ruxsatsiz o'zgartirish yoki uchinchi shaxslarga berganlik uchun og'irlashtiruvchi malakalovchi belgilarni kiritish lozim. Shuningdek, ma'lumotlar bazasiga bo'lgan tajovuzning ko'lamiga qarab ma'muriy jarimalar miqdorini differensial ravishda sezilarli darajada oshirish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, ichki ishlar organlari va boshqa huquq-tartibot idoralari faoliyatida axborot tizimlaridan foydalanish jarayonida shaxsga doir ma'lumotlarga ishlov berish bo'yicha maxsus idoraviy "Ma'muriy reglament" tasdiqlanishi zarur. Ushbu hujjatda elektron dalillar, biometrik parametrlar va fuqarolarning raqamli izlarini (digital footprint) saqlash muddati, ularni yo'q qilish tartibi, shuningdek, axborotga kirish huquqiga ega bo'lgan xodimlarning qat'iy ma'muriy-huquqiy iyerarxiyasi belgilanishi shart [12].

Uchinchidan, davlat organlari tomonidan shaxsga doir ma'lumotlarni qayta ishlash amaliyoti ustidan qat'iy ma'muriy nazoratni o'rnatish mexanizmini kuchaytirish zarur. Buning uchun raqamli texnologiyalar va kiberxavfsizlik sohasidagi vakolatli organlar (masalan, "O'zkomnazorat" yoki Kiberxavfsizlik markazi) negizida idoraviy axborot bazalari xavfsizligini tizimli ravishda ma'muriy

auditdan o'tkazish bo'yicha yagona mexanizmni qonunchilikda mustahkamlash taklif etiladi.

Xulosa qilib aytganda, ma'muriy huquq tizimida fuqarolarning shaxsga doir ma'lumotlarini himoya qilish jamoat xavfsizligini ta'minlash va shaxs daxlsizligi huquqlari o'rtasidagi oltin muvozanatni (proportionality) ta'minlashi shart. Milliy qonunchilikka axborot xavfsizligi bo'yicha ilg'or xalqaro standartlarni tatbiq etish orqali yuqori texnologik huquqbuzarliklarning profilaktikasiga xizmat qiluvchi yangi, ishonchli va adolatli ma'muriy-huquqiy maydon yaratiladi.

REFERENCES

[1] O'zbekiston Respublikasining qonuni. Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida : O'RQ-547-sonli : 2019 yil 2 iyulda qabul qilingan // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. — 2019. — 03.07.2019 y.

[2] Axborot huquqi va kiberxavfsizlik masalalari : o'quv qo'llanma / mas'ul muharrir M. T. Raxmonov. — Toshkent : TDYU nashriyoti, 2021. — 112 b.

[3] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Shaxsga doir ma'lumotlarga ishlov berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida : 568-sonli : 2022 yil 5 oktabrda qabul qilingan // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — 2022. — 06.10.2022 y.

[4] O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi : 1994 yil 22 sentabrda qabul qilingan // O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. — 1995. — 3-son.

[5] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) // Official Journal of the European Union. — 2016. — L 119. — P. 1-88.

[6] Data Protection Act 2018 : Chapter 12 // The National Archives of the

United Kingdom. — London: HMSO, 2018. — 351 p.

[7] Federal Data Protection Act (BDSG) of 30 June 2017 (Federal Law Gazette I p. 2097), as last amended by Article 10 of the Act of 23 June 2021 // Bundesgesetzblatt. — 2021. — Teil I, Nr. 34. [8] Privacy Act of 1974, 5 U.S.C. § 552a // United States Code. — Washington: U.S. Government Publishing Office, 1974.

[9] Ferguson A. G. The Rise of Big Data Policing: Surveillance, Race, and the Future of Law Enforcement. — New York: NYU Press, 2017. — 272 p.

[10] O‘zbekiston Respublikasining qonuni. Kiberxavfsizlik to‘g‘risida : O‘RQ-764-sonli : 2022 yil 15 aprelda qabul qilingan // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. — 2022. — 16.04.2022 y.

[11] O‘zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksiga ilmiy-amaliy sharh / M. H. Rustamboyev tahriri ostida. — Toshkent: Adolat, 2021. — 612 b.

[12] Raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot huquqi va kiberxavfsizlikni ta'minlashning ma'muriy-huquqiy masalalari : Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami. — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti, 2023. — 256 b.

